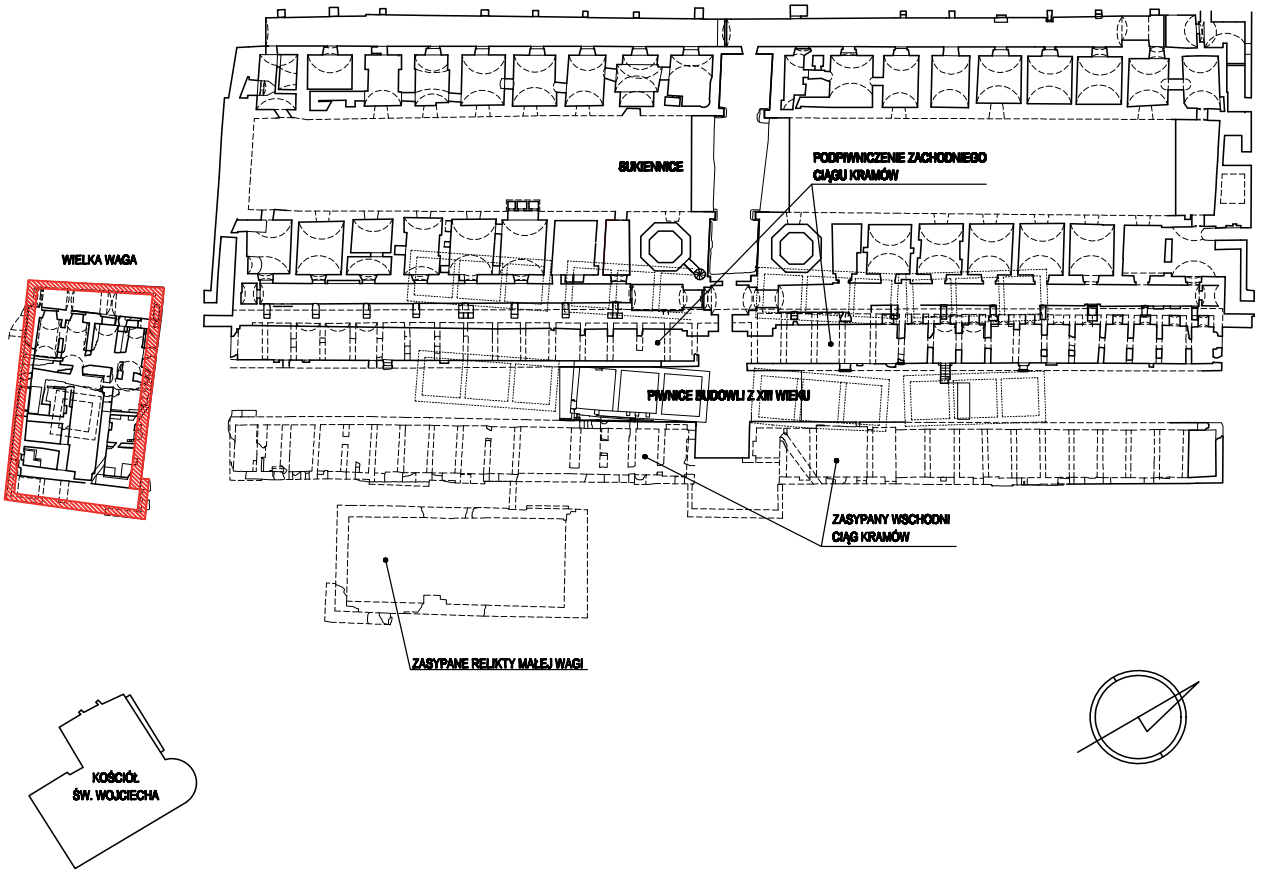
Wielka Waga na Rynku w Krakowie – interpretacja odkryć i próba rekonstrukcji

W latach 2005–2009 odkryto mury pozostałe po budynku Wielkiej Wagi na Rynku Głównym w Krakowie. Prace badawcze prowadzone były przez Pracownię Archeologiczno-Architektoniczną Niegoda Jerzego Niegody, pod kierunkiem Cezarego Buśko. Badania architektoniczne prowadzili: Waldemar Niewalda, Stanisław Sławiński, Małgorzata Mamica i Dorota Rozbicka[1].

Rynek Główny, część centralna – sytuacja odkrytych murów Wielkiej Wagi; oprac. graficznie B. Woch na podstawie planu A. Kadłuczki Budowa podziemnych pomieszczeń sanitarno-technicznych oraz ekspozycji muzealnej pod płytą Rynku Głównego (…) w Krakowie*, 2008 r.*

[1] Materiały archiwalne zebrano w: *Źródła do dziejów zabudowy związanej z handlem we wschodniej części Rynku Głównego w Krakowie (XIV–XIX w.). Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Wyd. K. Follprecht, K. Jelonek-Litewka. Kraków 2007, nr 1–49. Ponadto w trakcie prac badawczych korzystano z kwerend Aldony Sudackiej i Waldemara Komorowskiego. Sudacka A.: *Wyniki kwerendy archiwalnej dotyczącej zabudowy handlowej Rynku w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 91–94.

Mury Wielkiej Wagi odkryte w 2005 r., widok w kierunku wschodnim; fot. T. Kalarus

Opis odkrytych murów

Mury Wielkiej Wagi odkryto po południowej stronie zespołu Kramów Bogatych i Sukiennic, na zachód od kościoła św. Wojciecha. Usytuowanie Wagi potwierdzają wszyscy badacze, począwszy od Ambrożego Grabowskiego[2]. Odsłonięte mury, zbudowane z wapienia jurajskiego z dodatkiem cegieł, są reliktem kilkufazowego zespołu zabudowy, założonego na rzucie prostokąta o osi wschód – zachód. Budynek Wielkiej Wagi (około 19 m x około 14 m) otaczają wąskie przybudówki, dobudowane z trzech stron (od wschodu, południa i zachodu). Grubość murów magistralnych Wagi wynosi przeciętnie około 120 cm. W chwili wyburzenia była ona częściowo podpiwniczona.

Dzieje budynku

Wielka Waga to początkowo zabudowa drewniana, później był to duży budynek murowany, mieszczący urządzenia do ważenia wielkich ciężarów – metali (ołowiu, miedzi, srebra). Działanie Wagi w wiekach średnich omówił Stanisław Kutrzeba, pominąwszy jednak problematykę architektoniczną[3]. Jego zdaniem Kraków „poszedł za przykładem Wrocławia, który wagę dostał od księcia w 1273 roku"[4]. Według Jerzego Wyrozumskiego „jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że już w XIII wieku Kraków stał się ważnym ośrodkiem w zakresie handlu ołowiem"[5]. W 1306 roku miasto otrzymało prawo składu w handlu miedzią[6]. Niewątpliwie szły za tym odpowiednie urządzenia i instytucja. Zapiski o Wadze Ołownej (późniejszej Wielkiej) występują od początku XIV wieku, w latach 1302[7], 1317[8],1343[9]. W 1337 roku wspomniano wagowego Mikołaja[10].

Faza I

Pierwszy murowany budynek Wielkiej Wagi był podzielony grubym murem poprzecznym na dwie części nierównej wielkości. Jego mury są zachowane częściowo powyżej

[2] Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej cyt. APKr), Teki Grabowskiego, sygn. E 23, s. 891, 893, 907; Tomkowicz S.: *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*. Biblioteka Krakowska nr 63–64. Kraków 1926, s. 27–30; Rederowa D.: *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa porozbiorowego (1796–1809). Część 1. Zagadnienia urbanistyczne*. „Rocznik Krakowski" 1957–1959, t. 34, s. 89.

[3] Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa w wiekach średnich*. „Rocznik Krakowski" 1900, t. 3, s. 52–58.

[4] *Ibidem*, s. 53.

[5] Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich.* Red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki. Kraków 1992, s. 180.

[6] *Loc. cit.*

[7] *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Wyd. F. Piekosiński, J. Szujski. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 4. Kraków 1878, cz. 1, nr 24, s. 6.

[8] *Ibidem*, cz. 1, nr 422, s. 44.

[9] *Ibidem*, nr 1472, s. 162.

[10] *Ibidem*, nr 1226, s. 131; nr 1228, s. 131 (tenże Mikołaj także w dalszych zapiskach).

Rekonstrukcja przyziemia Wielkiej Wagi w fazie I i II; oprac. nauk. W. Niewalda, S. Sławiński; oprac. rys. D. Rozbicka na podkładzie pomiaru M. Mamicy

fundamentów. Gmach nie był podpiwniczony, niemniej w jego partii zachodniej pogrążenie pomieszczeń mogło być większe. Wschodnią (dwukrotnie większą) część budynku stanowiła jednoprzestrzenna hala Wagi z szerokim wjazdem (około 300 cm) w murze wschodnim. W zachodniej partii przyziemia występował podział na cztery kramy z otworami wejściowymi w murze zachodnim. Pomieszczenia te chyba od początku mieściły handel wyrobami żelaznymi (zob. niżej). Pierwotnie kramy rozdzielone były drewnianymi ścianami – odkryte podziały murowane są wtórne. Miąższość ścian świadczy o znacznej wysokości budynku, nieustępującej ówczesnym kamienicom. Przyjmujemy dwa warianty rekonstrukcji Wagi: pierwszy – hala trójnawowa z drewnianą słupową konstrukcją oraz piętro nad całym budynkiem, drugi – całą wysokość budynku wypełniała hala, nakryta otwartym wiązaniem dachowym.

W 1358 roku król Kazimierz Wielki ofiarował miastu dochody z dwóch wag oraz z topni srebra i złota[11].W 1364 roku powstał wilkierz *De pensa maiori et minori*[12], określający zasady funkcjonowania obu urządzeń. Według Stanisława Kutrzeby wagi mieściły się w jednym budynku[13]. Do około 1400 roku mogła to być tylko Wielka Waga. Połowa XIV stulecia stanowi dolną granicę datowania jej murów, co zgodne jest z poglądami archeologów. Próba innego datowania, na przełom wieku XIV i XV, wynika z zapisek o zakupie dla Wagi materiałów budowlanych, w tym kamienia (1393[14], 1404[15], 1408[16]). Funkcjonowanie Wagi potwierdzono w latach 1390–1414[17]. Według Ambrożego Grabowskiego w Krakowie w 1395 roku były trzy wagi: Wielka, Mała i waga srebra[18]. Przy Wielkiej Wadze znajdowała się też topnia srebra (i złota)[19]. Występuje ona w ówczesnych rachunkach miejskich, podobnie jak Wielka Waga oraz *pensa argenti*[20]. O topni i wadze pisano też w latach późniejszych (1433[21], 1439[22], 1442 [23] i 1445[24]).

Faza II

Pod koniec XV lub na początku XVI wieku nastąpiła pierwsza przebudowa gmachu. Niektóre prace prowadzono w wieku XVI (1523[25], 1541[26], 1545[27], 1555[28]). W hali wydzielono północne pomieszczenie, wznosząc podłużny mur z dużym prześwitem arkadowym. Na osi tego podziału do elewacji wschodniej dostawiono szkarpę. Nietypowo ustawioną szkarpą wzmocniono też północno-wschodni narożnik gmachu. W kramach zachodnich w miejsce drewnianych podziałów zbudowano mury i sklepienia kolebkowe. Jedno z wejść do kramów przebudowano. Prawdopodobnie wówczas pomieszczenia te stały się piwnicami. Przebudowa objęła też piętro i zapewne dach. W latach 1517 i 1518 miasto pobierało czynsz od niejakiego Brenka (mieszkającego na piętrze Wielkiej Wagi?)[29]. W 1548 roku odnotowano wydatek na piec w izdebce[30]. Tejże (?) dotyczą zapiski z lat 1552[31], 1561[32], 1573[33]. Zapewne była to część mieszkania wagowego. Do Wagi przylegały jakieś budki i kramy, prawdopodobnie drewniane[34].

Miejsce topni przy zachodniej elewacji ustalają wzmianki o handlu wyrobami żelaznymi „pod topnią", czyli w jej pobliżu. Niewątpliwie były to wyżej wymienione kramy w zachodniej części budynku[35]. W 1463 roku jeszcze nazywano je kramami żelaznymi pod topnią[36], a w 1468 roku już piwnicami[37]. Z 1485 roku zachowana jest zapiska o kramach żelaznych w piwnicach pod topnią srebra[38]. Dopiero w 1500 roku wzmiankowano targ ołowny, zapewne istniejący wcześniej[39]. W tym samym źródle topnię przy Wielkiej Wadze potwierdzono zapiską dotyczącą Kramów Bogatych, ponadto wspomniano piwnice pod topnią[40]. „Stała więc ta Wielka Waga w dzielnicy węglowego targu, a część znowu jej zwano targiem ołownym. Był także i ołowny dwór, czyli skład ołowiu"[41]. W 1501 roku wspomniano topnię *in circulo*[42], a rok później była to *officina*[43]. Zapiska z 1503 roku jednoznacznie określa położenie topni: *pensa nostra maiore et crematorio argenti eidem contiguo in circulo Cracoviensi sitis*[44]. Liczba kramów pod topnią nie przekraczała nigdy trzech, chociaż piwnic było cztery. Wzmianki o topni i piwnicach występują regularnie w spisach dochodów miejskich z lat 1517–1586[45]. StanisławTomkowicz zacytował zapiskę z 1542 roku znów wyjaśniającą lokalizację topni: *locus in foro carbonario, proxime Crematorio argenti adjacens*[46]. Inny dokument z tegoż

[11] *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506* (dalej cyt. KDK). Wyd. F. Piekosiński. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 5. Kraków 1879, cz. 1, nr XXXII, s. 36.

[12] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 27.

[13] Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa*…, s. 58.

[14] *Źródła*…, nr 1, s. 1.

[15] *Ibidem*, nr 2, s. 1.

[16] *Ibidem*, nr 3, s. 1.

[17] *Ibidem*, nr 83–103, s. 47–52; zob. datowanie w: Komorowski W.: *Krakowska Waga Wielka w średniowieczu*. „Rocznik Krakowski" 2006, t. 72, s. 35.

[18] APKr, Teki Grabowskiego, sygn E 23, s. 911.

[19] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 37, 38; według Stanisława Kutrzeby urządzenia te znajdowały się „w rynku, obok wag". Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa*…, s. 59.

[20] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, s. 289, 293, 298, 303, 306, 310, 314, 318, 321, 326, 329, 332, 335, 338, *Źródła*…, nr 83–87, s. 47, 48; nr 89–91, 93, 94, s. 49, 50. Stanisław Kutrzeba wagę srebra określił jako „trzecią wagę" miejską, obok Wielkiej i Małej. Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa*…, s. 59, 120.

[21] KDK, cz. 2–4, nr DXXII, s. 664.

[22] Ibidem, nr DXXX, s. 668.

[23] Ibidem, nr DXVIII, s. 662; nr DXIX, s. 662.

[24] Ibidem, nr DXLVII, s. 677, 678; nr DXLVIII, s. 678.

[25] *Źródła*…, nr 5, s. 2.

[26] *Ibidem*, nr 13, s. 3.

[27] *Ibidem*, nr 14, s. 3.

[28] *Ibidem*, nr 18, s. 3.

[29] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1598; *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*. Wyd. F. Piekosiński. Acta historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 8. Kraków 1885, t. 1 (1507–1586), z. 2, od s. 949 i nn.

[30] *Źródła*…, nr 15, s. 3.

[31] *Ibidem*, nr 17, s. 3.

[32] *Ibidem*, nr 19 i 21, s. 4.

[33] *Ibidem*, nr 22, s. 4.

[34] *Ibidem*, nr 24, s. 7.

[35] Zob.: Sudacka A.: *Wyniki kwerendy*…, s. 92.

[36] KDK, cz. 2–4, nr DLXIV, s. 686; nr DLXVI, s. 687.

[37] Ibidem, nr 576, s. 694.

[38] Ibidem, nr 601, s. 706.

[39] Heydeke J.: *Census civitatis conscripti. Spis dochodów miasta Krakowa z 1500 roku*. Wyd. M. Starzyński. Cracovienses Fontes Minores. T. 2. Kraków 2009, s. 14.

[40] *Ibidem*, s. 16–19.

[41] APKr, Teki Grabowskiego, sygn E 23, s. 891.

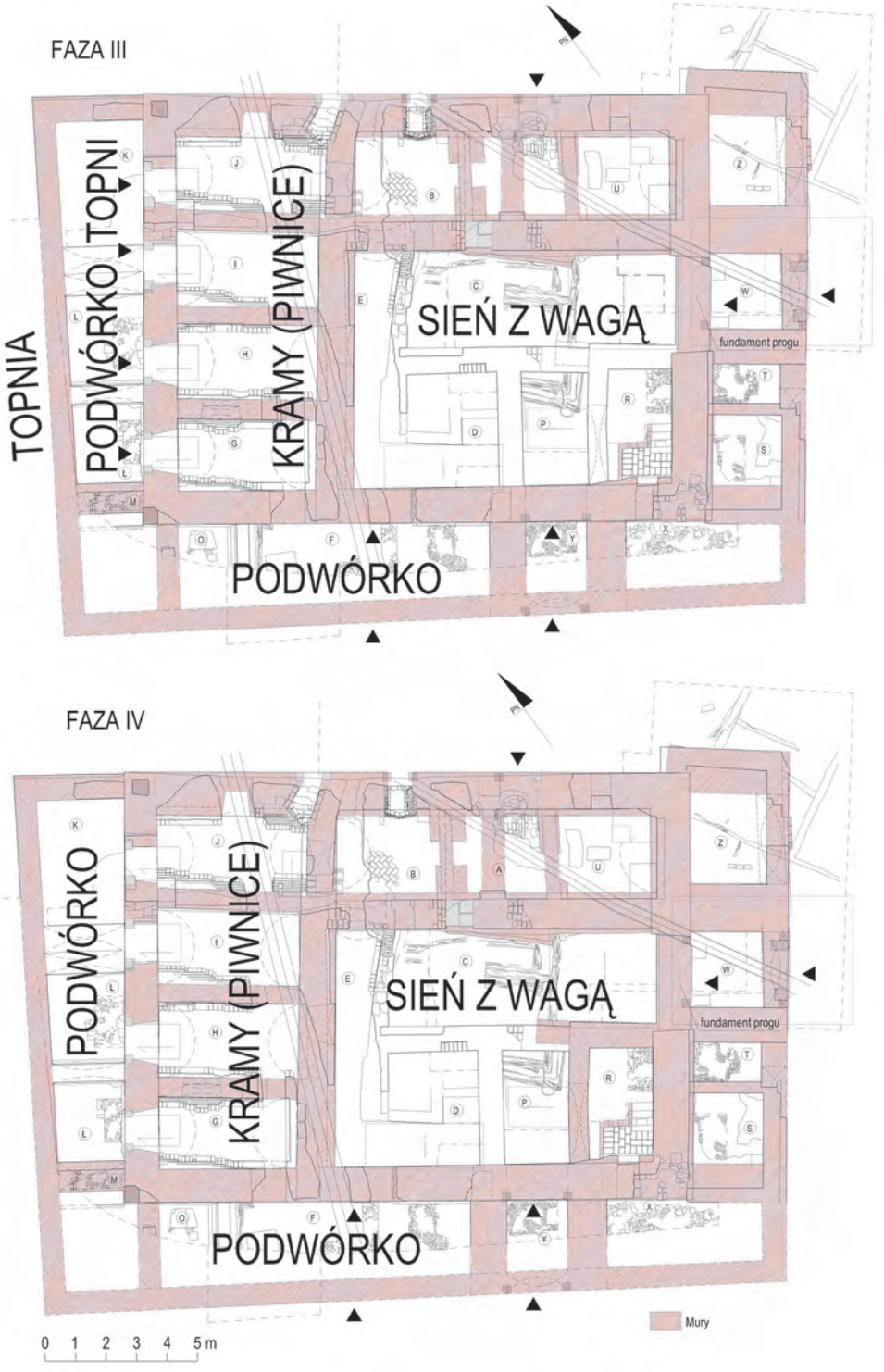
[42] KDK, cz. 2–4, nr DCX, s. 711.

[43] Ibidem, nr 611, s. 711, 712.

[44] Ibidem, nr 617, s. 715, 716.

[45] *Prawa, przywileje*… T. 1, s. 949 i nn. (APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1399, 1598 1600, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1646, 1649); spis z 1542 r. w: KDK, cz. 2–4, *Liber omnium prouentuum*… 1542, s. 729–732.; APKr, Teki Grabowskiego, sygn E 19, s. 438.

[46] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 38.

Rekonstrukcja przyziemia Wielkiej Wagi w fazie III i IV; oprac. nauk. W. Niewalda, S. Sławiński; oprac. rys. D. Rozbicka na podkładzie pomiaru M. Mamicy

roku potwierdza sąsiedztwo topni i targu węglowego oraz bliskość Kramów Bogatych[47]. Do 1592 roku skład ołowny był przy Wadze, potem przeniesiono go poza miasto[48].

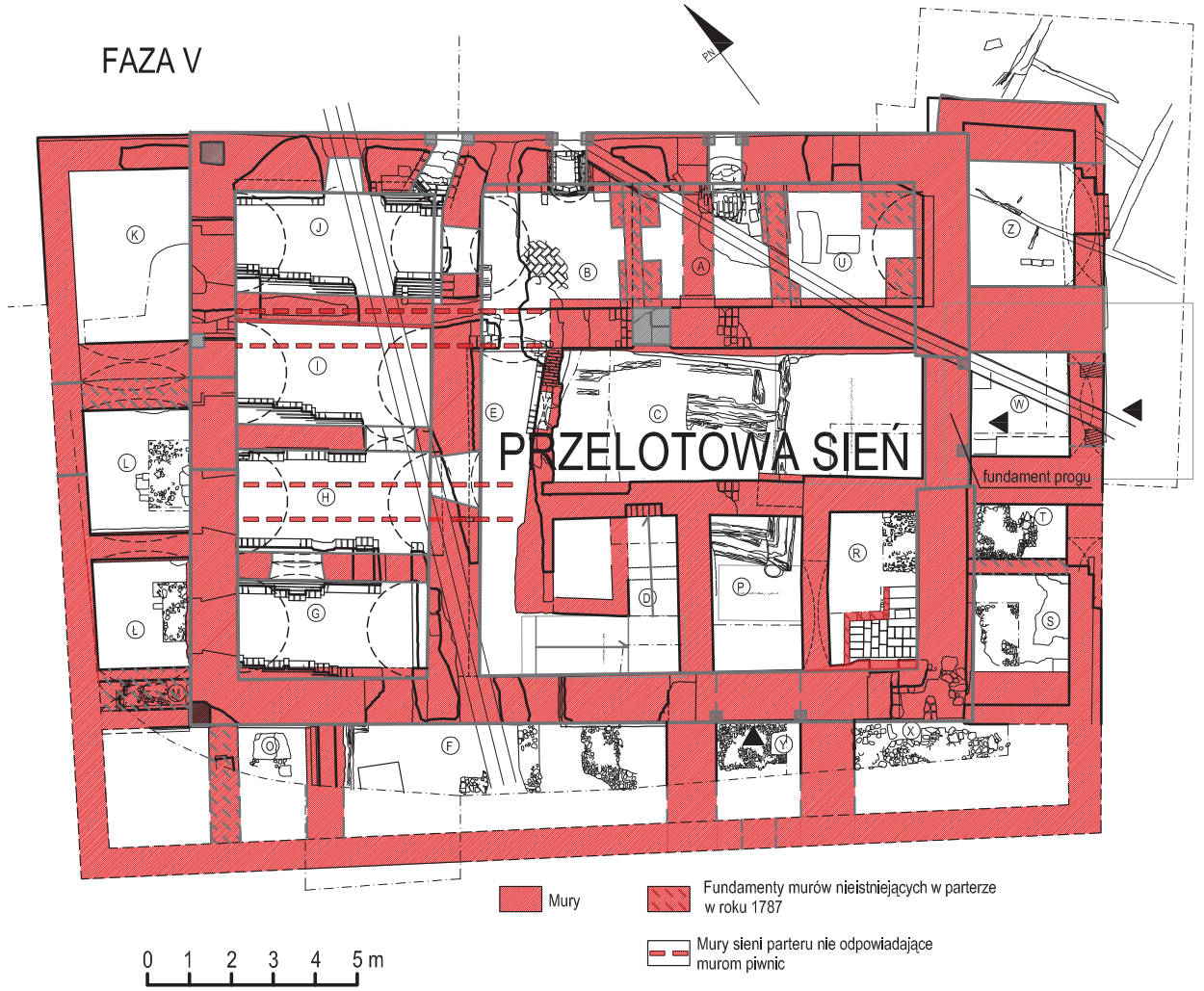
Faza III

Pod koniec XVI wieku Wielką Wagę przebudowano. Prace wykonywał mularz Augustyn Litwinek[49]. Umowę

[47] KDK, cz. 2–4, *Liber omnium prouentuum*… 1542, s. 737, 738.

[48] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 19.

[49] Był to budowniczy, a właściwie lokalny architekt, sprawnie budujący, czego dowodem były Jatki Szewskie, zbudowane przez Litwinka niedługo po przebudowie Wielkiej Wagi (zob.: Lichończak-Nurek G.: *Dzieje jatek szewskich w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1991, z. 18, s. 31).

Rekonstrukcja przyziemia Wielkiej Wagi w fazie V; oprac. nauk.: W. Niewalda, S. Sławiński; oprac. rys. D. Rozbicka na podkładzie pomiaru M. Mamicy

z nim spisano w 1594 roku[50]. Zawarto w niej informacje dotyczące poprzedniej fazy budowlanej: Waga była murowana, stary dach pokrywała dachówka, którą miano zapewne użyć po raz wtóry. W oknach zamierzano osadzić ponownie starą kamieniarkę. Znamienny jest ustęp o „fiserunku" (projekcie), według którego zbudować miano „wierzch albo szczyt", czyli attykę lub szczyty[51]. Działano w sezonach budowlanych 1594–1597[52]. Przebudowano budynek dwukondygnacjowy na trzykondygnacjowy z „wierzchem". U Jerzego Canavesiego, zamówiono aż 15 nowych obramień okiennych[53]. Nowe podpiwniczenie, jak sądzimy, ograniczono do wykopania północnej piwnicy w hali (zapłata „gruntarzowi" za kopanie piwnicy[54]). Piwnicę tę przesklepiono, prowadząc prace budowlane także „w kramiech", czyli w przybudówkach lub w parterze gmachu[55]. Z innych wydatków warto wspomnieć zakup dachówek „płaskich" na „obdaszki" gzymsów attyki lub szczytów[56].

W 1595 roku kontynuowano prace w przybudówkach, m.in. kopiąc pod nie fundamenty[57]. W maju tegoż roku

[50] *Źródła*…, nr 23, s. 5; kontrakt ten znany był Ambrożemu Grabowskiemu (APKr, Teki Grabowskiego, sygn. E 23, s. 915–917); zob. także: Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 28.

[51] Wbrew dość powszechnym poglądom o dominacji w tych czasach attyki w Krakowie szczyty były budowane nieraz jako nawiązujące do schodkowych kompozycji gotyckich; znane są i zachowane dwa takie rozwiązania z pierwszej połowy XVII w.: szczyt wschodni biblioteki dominikańskiej z pierwszej ćwierci XVII w. (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 3. *Kościoły i klasztory Śródmieścia* 2. Red. A. Bochnak, J. Samek. Warszawa 1978, s. 148) i boczne szczyty dachów obu budynków Szkół Nowodworskich (ul. św. Anny 12), ukończonych w 1643 r. (Barycz H.: *Historia Szkół Nowodworskich. Od założenia do reformy H. Kołłątaja*. Kraków 1988, s. 179–184).

[52] *Źródła*…, nr 23–26, s. 4–14.

[53] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 28; *Źródła*…, nr 23, s. 5.

[54] *Źródła*…, nr 23, s. 6.

[55] *Loc. cit*.

[56] *Loc. cit*.

[57] *Ibidem*, nr 24, s. 7, 8, 10, 11.

zapłacono „gruntarzowi od wybrania dwu bug z gruntu pod alkierzem u Wagi od P. Cellarego" (od południa)[58]. Alkierz „nad wroty" był dwukondygnacjowym ryzalitem wieżowym z sionką w parterze[59]. Był on pobity gontem[60]. Dwa mury fundamentowe tego ryzalitu odkryto przy południowej elewacji Wagi. Dwa masywne fundamenty (w tym stara szkarpa) przy elewacji wschodniej prawdopodobnie dźwigały analogiczny ryzalit. W 1595 roku zapłacono za rynienkę alkierza i za dwie blaszane gały na jego dach[61]. Wejść przez oba ryzality zdaje się dotyczyć zapiska z grudnia 1595 roku: „w poniedziałek robili cieśle (…) wprawiając progi dębowe na przodki pod nowi wrota"[62].

W ciągu nowych kramów, od południa (zob. niżej), znajdowało się podwórze, czyli zadź. Stał tam wychodek[63]. Budowę kończono w 1597 roku[64]. W tymże roku wspomniano topnię, trzy piwnice „pod" nią oraz pięć kramów[65]. To samo w roku 1598 i 1599[66], a także w latach 1602–1604[67]. Działalność topni znów potwierdzono w 1610 roku [68]. W 1614 roku podano sytuację przybudówek: „kramy pod Wielką Wagą wkoło leżące"[69]. W tymże roku wspomniano topnię oraz trzy piwnice z żelazem pod nią[70]. Dokładny spis powstał w 1619 roku i zawiera 21 pozycji[71]. Ujęto w nim kramy przyległe do Wagi, pomieszczenia w obrębie jej murów (tu trzy piwnice, m.in. *cellarium ferramentarium sub Crematorium argentii versus forum Carbonarium sitam*) oraz niewątpliwie kramy stojące w pobliżu, a nieprzyległe do gmachu[72]. W innym spisie z 1619 roku wymieniono tylko 16 kramów[73].

W 1620 roku wspomniano o dwóch urządzeniach ważących oraz o skrzyni „z dziesięciną od ołowiu" dla kościoła Mariackiego. Na piętrze mieszkał czynszownik[74]. W 1621 roku wspomniano kramy pod Wagą i piwnice żelazne pod topnią[75], w 1623 roku trzy piwnice pod topnią i osiem kramów pod Wagą[76], w 1627 roku kramy przy Wadze „wkoło leżące"[77]. Z lat 1626–1629 pochodzą kolejne zapiski o topni oraz kramach[78]. W 1629 roku: „sklepy, piwnice i budy pod Wielką Wagą leżące poczynają się naprzeciwko kościołowi S. Wojciecha u wrót Wagi"[79] (było ich 19[80]). W 1639 roku wymieniono 20 tych lokalności[81]. Tak też w 1641 i 1642[82] oraz

Wielka Waga w fazie III i IV, widok od południowego wschodu. W rekonstrukcji przyjęto wariant bryły z dachem dwuspadowym i manierystycznymi szczytami; oprac. nauk. W. Niewalda, S. Sławiński, model cyfrowy P. Opaliński; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

1643 roku[83]. W 1643 roku Wielka Waga była budynkiem z mieszkaniami na piętrach, m.in. mieszkał tam ważnik[84].

Szwedzi „zdezolowali" Wielką Wagę, czego konsekwencją były jej remonty (1657[85], 1658[86], 1659[87]). W 1659 roku spisano rewizję Wag, potwierdzającą wcześniejsze ustalenia[88]. Do Wielkiej Wagi wchodzono od wschodu oraz południa, w parterze znajdowała się sień z urządzeniem ważącym; wspomniano piwnicę północno-wschodnią; schody na piętro były kamienne, a na ich „półwschodziu" był „sklep"[89]. Układ sieni i mieszkań na piętrach opisano w sposób dość skomplikowany. W opisie występują ponadto kramy oraz „zadź" od strony południowej, a w niej drewniane schody na piętra, „kloaka" i ganek. W 1658 roku topnię opisano jako

[58] *Ibidem*, nr 24, s. 7 (kamienica Cellarego to dom nr 19 w południowej pierzei Rynku. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 10. *Śródmieście, mury obronne i Planty, Rynek Główny*. Red. M. Myśliński. Warszawa 2005, s. 74).
[59] *Źródła*…, nr 24, s. 7–11.
[60] *Ibidem*, nr 24, s. 8.
[61] *Ibidem*, nr 24, s. 7, 12.
[62] *Ibidem*, nr 24, s. 8.
[63] *Ibidem*, nr 25, s. 13.
[64] *Ibidem*, nr 26, s. 13, 14.
[65] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1671.
[66] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1673, 1675.
[67] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1681, 1683, 1685.
[68] APKr, Teki Grabowskiego, sygn. E 19, s. 437.
[69] *Źródła*…, nr 141, s. 72.
[70] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1706.
[71] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1969, s. 28–39.
[72] Ibidem, s. 31.
[73] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1970.
[74] *Źródła*…, nr 27, s. 14.
[75] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1712.
[76] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1714.
[77] *Źródła*…, nr 141, s. 72.
[78] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1722, 1724, 1725.
[79] *Źródła*…, nr 142, s. 72; identyczny w treści zapis z 1630 r. cytuje Ambroży Grabowski. APKr, Teki Grabowskiego, sygn. E 19, s. 920.
[80] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1971.
[81] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1973.
[82] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1856, 1857.
[83] *Źródła*…, nr 143, s. 73.
[84] *Ibidem*, nr 31, s. 15.
[85] *Ibidem*, nr 32, s. 15.
[86] *Ibidem*, nr 33, s. 15, 16.
[87] *Ibidem*, nr 34, s. 16.
[88] *Ibidem*, nr 35, s. 16, 17.
[89] Było to często występujące w kamienicach krakowskich pomieszczenie na półpiętrze (tzw. macloch), wydzielane w wysokości parteru.

Sprowadzenie do Krakowa jeńców i zdobytych armat spod Racławic w kwietniu 1794 r., M. Stachowicz, koniec XVIII w., gwasz; w tle w środku Dom Komisji (dawna Wielka Waga), za nią z prawej fragment budynku Małej Wagi; fot. T. Kalarus; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 722/II

Wschodnia połowa Rynku Głównego od południa, z lewej Dom Komisji (dawna Wielka Waga) – siedziba odwachu milicji Wolnego Miasta Krakowa, T. Piątkowski, gwasz i akwarela, 1837 r.; fot. T. Kalarus; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 786/VIII

zrujnowaną[90]. Wzmiankowano ją jeszcze w 1660 roku[91], po czym niewątpliwie ją zniesiono. Remont Wagi po „potopie" szwedzkim (1655–1657) zakończono najpóźniej w 1664 roku[92]. W 1679 roku opisano dwa urządzenia ważące[93].

Wyniki badań architektonicznych potwierdzają przekaz źródłowy. Pomiędzy halą a pomieszczeniem północnym przedłużono z końcem XVI wieku mur z fazy II i zbudowano sklepioną piwnicę północną. Chodzono do niej schodami przez wejście w zachodniej partii jej muru południowego[94]. Większą, wschodnią część hali, mieszczącą wagę, przesklepiono. Pozostała ona niepodpiwniczona, tylko w jej południowo-wschodnim narożniku zbudowano niewielką piwniczkę, a mury ją ograniczające dociągnięto niewątpliwie do sklepienia parteru. Do stawiania przybudówek wykorzystano fundamenty obu szkarp wschodniej elewacji oraz zbudowano nowe masywne fundamenty od wschodu, południa i zachodu. Stanęły na nich wątłe mury kramów, mury podwórek oraz ryzality wieżowe, z których południowy istniał na pewno, a wschodni prawdopodobnie. Przy elewacji południowej założono niewielkie podwórze z klozetem (zob. niżej). Z drugiego, zachodniego podwórza, znajdującego się pomiędzy Wagą a topnią, dostępne były odtąd cztery piwnice, w tym trzy z towarami żelaznymi. Nad nimi znajdowały się sklepione (?) pomieszczenia parteru (także kramy?). Pod koniec XVI, w XVII oraz w większej części XVIII stulecia gmach był wielofunkcyjny, a o jego nazwie i randze decydowała instytucja Wagi w parterze.

Faza IV

Przez większą część XVIII wieku nadal funkcjonował budynek o strukturze analogicznej jak w fazie III[95]. Do wyodrębnienia fazy IV upoważnia nas odkrycie fundamentów we wschodniej jego partii. Wydzielono wówczas pomieszczenie w południowo-wschodnim narożniku sieni parteru, a piwniczkę z fazy III zasypano. Rewizja z 1747 roku zawiera ważne informacje, potwierdzające dotychczasowe ustalenia[96]: do Wagi wchodzono od wschodu i południa; sień została opisana jako „waga sklepiona"; na zewnątrz, od południa, znajdowała się „zadź maleńka" (niewielkie podwórze) i drewniane schody na piętro. Zniszczenie budynku Wielkiej Wagi (potwierdzone przez opisy z lat 1764 i 1765) tłumaczy późniejszą przebudowę pod koniec XVIII wieku[97].

Faza V

Pod koniec XVIII stulecia przeprowadzono remont i przebudowę Wielkiej Wagi, przekształcając ją w Dom Komisji[98]. Prace podjęto na żądanie gen. Eliasza Wodzickiego dla pomieszczenia Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej województwa krakowskiego[99]. Umowę zawarto 13 maja 1786 roku. Był to „kontrakt reparacji czyli przerobienia kamienicy Waga zwanej na kamienicę inną mieszkalną podług wydanego abrysu"[100]. Przebudowę zaprojektował Karol Kryszkier, a pracowali przy niej mistrzowie cechowi – murarze Sebastian Niemczykiewicz i Antoni Majewski oraz cieśla Wojciech Sułkowski. Z budynku usunięto instytucję Wagi.

Południowo-wschodnia część Rynku, z lewej budynek dawnej Wielkiej Wagi; F. Stroobant, chromolitografia, 1858 r.; fot. T. Kalarus; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1920/VIII/1

Gmach zwieńczyła attyka osłaniająca dach pogrążony. Była to nowa struktura lub przebudowa starej. Zniesiono ryzality wieżowe, co potwierdza ikonografia z XIX wieku[101]. W parterze przyjęto nową koncepcję komunikacji wnętrza z osiowo założoną sienią na przestrzał, potwierdzoną na planach sporządzonych po remoncie. Ponadto w parterze urządzono „sklepy dolne" – pomieszczenia w zewnętrznych kramach oraz w obrębie gmachu. Na piętrach zachowano mieszkania, zakładając nowe stropy drewniane i podbite pod nimi sufity. W kontrakcie określono konstrukcję i materiał nowej klatki

[90] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1866.
[91] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1867.
[92] *Źródła*…, nr 36, s. 17.
[93] *Ibidem*, nr 37, s. 17, 18.
[94] Schody niezachowane na skutek późniejszej przebudowy polegającej na przekopaniu korytarza w XVIII w., natomiast częściowo zachowane są ceglane ościeża wejścia do piwnicy.
[95] *Źródła*…, nr 38–46, s. 18–24.
[96] *Ibidem*, nr 41, s. 22, 23.
[97] *Ibidem*, nr 45, 46, s. 24.
[98] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 28, 29.
[99] Rederowa D.: *Studia*…, s. 89.
[100] *Źródła*…, nr 47, s. 24–28. Należy podkreślić, że kamienicą mieszkalną (na obu piętrach) Wielka Waga była już po przebudowie w latach 1594–1596.
[101] Banach J.: *Ikonografia Rynku Głównego w Krakowie*. Kraków 1998, s. 5, 18, 53.

Południowo-wschodnia część Rynku, pośrodku budynek dawnej Wielkiej Wagi; fot. K. Beyer, 1858 r.; reprod. A. Chęć; w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. MNK-XX-f-1842

schodowej: schody zbudowano na murowanych wyskleпkach, a okładzinę stopni wykonano z drewna.

Zachowane mury dolnych partii Wagi uzupełniają przekaz archiwalny. We wschodniej części budynku wprowadzono układ trójpasmowy, budując nowe mury od strony południowej i zachodniej. W ten sposób powstała w paśmie południowym główna dwubiegowa klatka schodowa a w piwnicach poprzeczny korytarz, niemający odpowiednika wyżej (poprzeczny do osi sieni). Piwnice pozostawiono, ale z nowym systemem komunikacji wewnętrznej, dzięki któremu można było zamurować ich wejścia w murze zachodnim. W zachodniej partii gmachu, dzięki możliwości stawiania murów na starych sklepieniach piwnic, zmieniono układ parteru na trójpasmowy. Układ ten powtórzono też na piętrach. Zbudowano podziały poprzeczne dawnego podwórza topni, przerabiając je na zadaszone pomieszczenia. Nie zachował się żaden plan piwnic Wagi z tych czasów. Najstarszym pomiarem parteru jest plan Dominika Pucka z 1787 roku[102]. Stan budynku po przebudowie potwierdza też opis z 1792 roku[103]. Budynek Komisji zburzono w 1879 roku[104].

The Great Scales in Main Market Square in Kraków – an Interpretation of the Discovery and an Attempt at a Reconstruction

The archaeological survey carried out in the eastern section of Main Market Square (Rynek Główny) in Kraków revealed what has remained of the walls of the building of the Great Scales (Wielka Waga). The Great Scales was an institution set up to weigh heavy commodities and metals, mentioned already in 1302, and originally housed by a wooden structure. The stone and brick building was erected either in the mid-14th century, or at the turn of the 14th and 15th centuries. The earliest expansion of the building was undertaken in the 15th century and continued in the first half of the 16th century. Its conversion into a Mannerist three-storey structure surrounded by one-storey lean-tos took place in the years 1594–1597. From its origins until the period of the Swedish occupation of the city (1655–1657) the Great Scales also housed a silver melting shop. Following a minor alteration of the inside of the building in the 18th century, in the years 1786–1787 the Great Scales was thoroughly converted into the place called the *kamienica Komisji* (Commission house). The building was demolished in 1879.

[102] Tomkowicz S.: *Plan Rynku krakowskiego z roku 1787*. „Rocznik Krakowski" 1907, t. 9, s. 177–185.

[103] *Źródła*…, nr 49, s. 28–31.

[104] Rederowa D.: *Studia*…, s. 89, 90.